

Bir kitap tanıtma yazısı:
Kısır Döngü
Nasıl Kırılabilir?¹

Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülmesinden sonra Cumhuriyet Türkiye'sinin yüklenmiş olduğu *sorun stokunun günümüze dek geçirdiği değişim*, ancak tarih, antropoloji, sosyoloji, ekonomi gibi dalların birlikte inceleyebileceği bir bileşik alandır.

Muasır medeniyet seviyesine ulaşma yolundaki sorunlarımız ve bu bağlamdaki yanlışlarımız çok sayıda araştırmacının ilgisini çekmiş² ve kalkınma yolundaki performansımız sorgulanmıştır.

Bu bileşik alanın sorunlarına bütünlüklük (entegre) biçimde değil de, ayrı sorunlar halinde bakıldığında farklı bir resim görünmektedir. Çünkü, sorunlar denizindeki her "yanlış"tan bir diğerine güçlü ya da zayıf bir nedensellik bağı bulunabilir (<http://tinaztitiz.com/?p=3328>).

Böylece, sorunlar yumağının çok sayıdaki uçlarından herhangi birisini tutan birisi kolaylıkla yakaladığı bir yanlış "melanetin kaynağı" olarak alıp, tüm eğriliğin oradan ürediğini iddia edebilir ve bu iddiası kolay yanlışlanamaz da. Halbuki yumak, iplikçiklerden farklı bir şeydir. Örneğin, geçmişte akli bilimlere yerine nakli ilimlere ağırlık verilmesi, kaynakların çoğunda "doğurgan bir yanlış" olarak gösterilmektedir. Gerçekten de bilimi rehber olarak almamak temel bir yanlış sayılmalıdır; ama acaba ünümüzdeki sorunlarımızın bileşiminde bu nedenin ağırlığı ne kadardır? Sorunlar yumağına bir bütün olarak bakamadıkça bunu cevaplamak güçtür.

Parçalara (sorunlar) bakarak bütünü anlamak ya da bütünü anlayıp parçaları değerlendirmek şeklinde özetlenebilecek iki yaklaşım arasındaki önemli fark şuradan kaynaklanıyor: Bu çalışmalar içindeki nedenlerin her biri, *düz (horizontal, linear)* mantık³ uyarınca değil, *döngüsel (circular)* mantık⁴ uyarınca bir "sistem" oluşturuyor ve bu "sistem"e geri kalmışlık⁵ deniliyor.

Daha açık bir ifadeyle, çok sayıda yanlış, birleşerek oluşturdukları geri kalmışlık "sistemi" ile onu oluşturan sorun parçaları (**yanlışlar**), "döngüsel mantık" ya da gündelik deyimle Kısır Döngü ilişkisi içindedir. Yani:

Bu durumda bizzat "geri kalmışlık", geri kalmışlığın sebeplerinden birisi olmakta, hatta her bir sebebi artırıcı ya da azaltıcı yönde etkilemektedir. Buradan çıkarılabilecek sonuç ise şudur: Geri kalmışlığa katkıda bulunan çok sayıda neden bir fâsit daire (fesat çemberi) oluşturmakta, nedenlerden birinin yok edilmesini sağlayabilecek önlemler, diğer nedenlerden beslenerek, güçlenen geri kalmışlık tarafından etkisiz kılınmakta ve böylece geri kalmışlık döngüsel biçimde devam edebilmektedir.

Sistem yaklaşımı adı verilen yaklaşım, sistemi (buradaki çerçevesiyle *süregiden geri kalmışlığı*) bir bütün olarak ele almakta; sistemi oluşturan parçalara yapılacak müdahalelerin etkisiz kalabileceğini, dahası çoğu zaman parçalara (münferit sorunlara müdahale edilemeyeceğini) söylemektedir.

¹ Tınaz Titiz, 2014, PEGEM Yayınevi - Ankara, <http://www.pegem.net/> veya <http://www.beyaznokta.org.tr> adreslerinden edinilebilir.

² "Niçin Geri Kaldık?" konulu bir kaynakça için bkz: <http://bit.ly/1I7R7Op>

³ Bkz. <http://bit.ly/1HRDVXt>

⁴ Bkz. <http://bit.ly/1wucVqo>

⁵ Münferit sorunlar etkileşerek daha kompleks sorunlar üretirken, genelde feed-back (geri-besleme) yoluyla karmaşıklırlar. Bu tür süreçlerde oluşan mantığa ise Kısır Döngü de (bkz. <http://bit.ly/1wU536G>) denilebilir.

Nitekim, duraklama devrinden sonraki zamanlarda yapılan ciddi reform girişimleri⁶ sonuç vermemiş, sonunda imparatorluk parçalanmıştır. İmparatorluğu parçalanmaya götüren nedenler, kurulan cumhuriyetin de genetik kodlarına geçmiş, genç cumhuriyet ekonomik olarak büyümüş, ama "muasır medeniyetler" ölçüsünde gelişmemiştir (<http://bit.ly/MkmUQj>); kitaba adını veren "fesat çemberi" işte bu süreçtir.

Şimdi bir soru şudur: "Niçin Geri Kaldık?" yolundaki sorgulamalarda bu *döngüsellik* ne ölçüde dikkate alınmıştır?

Belli ki, (yanlış > sonuç > yanlış) fesadının kırılması⁷ için önce durumu iyi anlamaya ihtiyaç var. Bu "anlayış keskinleştirme" yolunda ilk yapılacaklardan birisi, kaynakların gözden geçirilmesi ve konulan tanınların özlerinin ortaya çıkarılmasıdır.

J.A.Tainter (<http://bit.ly/1fRYdW2>), bu alana *Karmaşıklık Yönetimi*^{8,9} adını veriyor ve özetle şöyle açıklıyor:

<Sorunlar genellikle mevcut karmaşıklık (complexity) düzeyini artıracak şekilde çözümler¹⁰. Somut ya da soyut sorun çözen herhangi bir yaklaşım mutlaka bir enerji harcayarak gerçekleşebilir. Bu, bir toplumun sürekli olarak karşılaşması mukadder olan sorunlarını çözebilmesi için uygun maliyetli enerjiye sahip olması zorunluğu demektir. Buna sahip olmayan toplumlar ise varlıklarını sürdüremezler.>

Buna göre, *karmaşıklığın sürdürülebilir şekilde yönetilebilmesi*, o toplumun *sorunlarını çözebilme kabiliyeti* şeklinde adlandırılabilir. Metin içinde *Çözüm Kabiliyeti* olarak kısaltılıp kullanılan bu deyim, bir toplumun varlığını sürdürebilme kabiliyeti ile eş anlamlıdır.

Tainter'in makalelerinde *uygun maliyetli enerji* deyimine anlatılmak istenen enerjinin hangisi olduğu üzerinde ayrıca durulmamış, muhtemelen kömür, petrol, hidrolik gibi birincil enerji kaynakları¹¹ gibi alışıldık anlam kast edilmiştir.

Kısır Döngü Nasıl Kırılabilir? adlı kitapta , her biri değerli araştırmacı ve/ya yazarlarca yapılan çalışmalarda ele alınan sorunlar değil, o sorunlardan oluşan sorun stoku ve o stokun zaman içindeki değişim hızı ile ulusal ve uluslararası etmenler arasındaki etkileşim, sistem yaklaşımı açısından ele alınmıştır.

Kitapta bir adım daha ileri gidilerek, çözülecek sorunların artıracığı karmaşıklığın gerektireceği enerjiye daha yakın plandan bakılmış; sorunlarını çözmek isteyen kişi ve toplumların ihtiyaç duydukları enerjileri, sözü geçen birincil kaynaklar kadar hatta daha da yaygınlıkla, "enerjiden türetilen şeyler (enerji türevleri)" yoluyla karşılamaya gittikleri; bunun da kişiler, kurumlar ve toplumlar arasındaki çatışma ve sömürülerin kaynağını oluşturduğu üzerinde durulmuştur.

Bu konuya daha yakından bakmak gerekirse:

- *Sürekli olarak "sorun" olarak ifade edilen kavram, sadece istenmeyen durumları değil, istenilen fakat gerçekleşmesi önünde engeller bulunan durumları da içermektedir. Örneğin, daha konforlu bir araba sahibi olmak isteyen bir kişinin ona sahip olabilecek parasının bulunmayışı da teknik olarak "sorun" olarak kullanılmıştır.*

⁶ Bkz. "Türkiye'de Devlet Denetiminde Reformlar ve Başarılarının Değerlendirilmesi", Hüsnü Doğan, İbrahim Betil, Ekrem Pakdemirli, İlhan Tekeli, Editör M.Tınaz Tütiz, TESEV Yayınları, 2000, İstanbul

⁷ Kısır Döngüler Birer Avantaja Çevrilebilir mi? Adlı makale için bkz. <http://wp.me/s2t6mi-3766>

⁸ Bkz. <http://amzn.to/1lb6Egu>

⁹ Bkz. <http://bit.ly/1o3Oy2h>

¹⁰ Sorunların, karmaşıklığı artırarak çözülmesi için bir örnek: Patlayan bir otomobil lastiği tamir edildiğinde bir sorun çözülmüş olur. Ama, tamir için kullanılan yama, tekerleğin balansını değiştireceği için ya balans ayarı gibi ek bir işleme (yani karmaşıklık artışı) ya da öylece kullanıp, balans bozukluğunun yaratacağı daha zor sorunların çözümüne (artacak olan karmaşıklık) yol hazırlar. Yaşamımızın her anında çözdüğümüz irili ufaklı sorunların maliyeti daima mevcut karmaşıklığın (kompleksite) artmasıdır (T.T.).

¹¹ Herhangi bir dönüşümden geçmemiş kaynaklardır. Fosil yakıtlar, güneş, su, jeotermal, rüzgar, dalga enerjisi gibi.

- Maslow ihtiyaçlar piramidinin her basamağındaki kişiler, bir üst ihtiyaç basamağına tırmanmak ister. Ender haller haricinde bu eğilim insan türünün ortak bir özelliğidir denilebilir.
- Herhangi bir –somut ya da soyut- ihtiyacın giderilmesi, mutlaka bir enerji harcamayı gerektirir. Çünkü her şey:
 1. Ya doğrudan bir enerji (güneş),
 2. Ya güneş yoluyla doğrudan üretilenler (bitki, odun, kömür, petrol, gaz, madenler),
 3. Ya bu ilk ikisi kullanılarak elde edilmiş daha karmaşık bileşik ürünler (bina, alet, makine),
 4. Ya da bunların tümü kullanılarak üretilmiş daha karmaşık ürünler (bilgi, beceri, ar-ge) dir¹². Bunların tümüne bir ad vermek gerekirse en uygun isim “değer”dir¹³.
- Maslow’un her ihtiyaç basamağı, bir alt basamaktakinden daha fazla enerji (ve/ya türevine) ihtiyaç gösterir. Örneğin, üzeri ağaç dallarıyla kaplı bir barınak sahibi insanlar, üstü akmayan –mesela kamış paketlerinden yapılmış- çatıya sahip barınağı nispeten daha kolay elde ederken, vahşi hayvanlara karşı daha korunaklı taş duvarlı bir ev yapmak daha fazla enerji gerektirir.
- Toplumlar, yukarda sıralanan 4 kategorideki enerji (ve türevleri) kaynaklarına bütünüyle sahip değillerdir. Çünkü, sahip oldukları enerji ve türevleri arttıkça, o toplumdaki insanlar da daha üst ihtiyaç basamaklarına tırmanmak istemekte, kendilerini yönetenlerin üzerinde başa çıkılamaz bir baskı kurmaktadırlar.
- Bu baskıların kaçınılmaz iki sonucundan birisi, bir toplumu oluşturan çeşitli kesimler arasında, söz konusu enerji ve türevlerinin birbirlerinden transferi çatışmalarıdır. Sınıf çatışmalarının, toplum içi sömürülerin başlıca nedeni budur.

Diğer sonuç ise, ihtiyaç duyulan enerji ve türevlerinin, başka toplumlardan ya barışçıl yollarla (ticaret gibi) ya daha az barışçıl yollarla (sömürü yoluyla) ya da zorla (işgaller, savaşlar yoluyla) transfer edilmesidir¹⁴.
- Bir toplum ortalama olarak ihtiyaçlar piramidinde ne kadar yukarılara tırmanmış ise (kalkınmış, gelişmiş) ise, daha üstlere tırmanmak için toplumdaki arzu o kadar fazla, bu ek tırmanışa karşılık gelen enerji ve dolayısıyla da transfer etmek ihtiyacında olacağı enerji ve türevi o kadar büyük olacaktır. Bu ise, barışçıl-az barışçıl-saldırgan araçların tümünün birden sonuna kadar kullanılması demektir. Nitekim bugün fiilen olan da budur.
- Buradaki kritik kavram, her iki halde de geçerli olan yöntemin “değer transferi” olduğudur. İnsanlığın ilk çağlarından bugüne kadar çatışmaların büyük çoğunluğunun nedeni “değer transferi” olgusudur.
- Bu mekanizmayı anlamaya çalışmak yerine, emperyalizm, kapitalizm gibi “değer transferi” yöntemlerinden ya da bu yöntemleri kullanan X, Y, Z gibi ülkelerden yakınmak, ilkel kabilelerin gök gürültüsüne karşı keçi kurban etmeleri kadar etkilidir. Yapılması gereken “sorgulamak yoluyla anlamak” ve “gereğini yapmak”tır.

İşte, kitapta özgün olan, sorunlarını çözmekte yetersiz kalan toplumların, bir yandan enerji ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çektiklerini, bir yandan da başka toplumların kendilerinde bulunmayan enerjileri, arasında bizim de dahil olduğumuz *Sorun Çözme Kabiliyeti* yetersiz toplumlardan bir yolla transfer ettikleri gerçeğinin diyalog yoluyla açıklanmasıdır.

Bu transfer (enerji veya *değer transferi* olarak anılacaktır) işinde ustalaşan toplumlar, sıradan uluslararası ticareti (ithalat, ihracat), bu konulara parçalı, yani bütünlük olmayan biçimde bakarak tek tek sorunlarını çözmeye çalışan toplumları –gönüllü olarak- sömürmektedirler.

Osmanlı İmparatorluğu’nu çözülmeye götüren ve Cumhuriyet Türkiye’sinin geri kalmışlık sorunlarını irdeleyen yayınlarda ileri sürülen nedenler içinde “enerji transferi”

¹² Bkz. <http://tinaztitiz.com/?p=5810>, <http://bit.ly/1taV5J3>

¹³ Bkz. <http://tinaztitiz.com/?p=5810>,

¹⁴ Bkz. <http://tinaztitiz.com/?p=6275>

anahtarının niçin yer almadığı ayrıca değerlendirilmesi gereken başlıca sorun olarak durmaktadır.

Söz konusu yayınlarda ileri sürülen nedenler, *sorun çözüme – enerji bağlantısı*'ni ihmal ederken, bu bağlantının çeşitli dolaylı sonuçlarını “*çözülme veya geri kalma nedeni*” olarak göstermişlerdir.

Kitaptaki diyaloglar, *Sorunların İntikamı: Çözemeyeni Çözerler* adlı [kitabı](#) okuyup aklında birçok soru oluşan bir kişi (S) ile, kitabın yazarı (C) arasında geçmekte olan hayali konuşmalardır.

Hayalidir, çünkü o ilk kişi yoktur; daha doğrusu vardır da bir kişi değildir. Kitabın ilk baskısının yayımlandığı 2011 yılından bu yana okuyanlardan kiminin doğrudan, kiminin e-posta, kiminin de başka yollarla iletildiği görüşlerden derlenen hayali bir bileşik kişi vardır. Ayrıca da ileri sürülen görüşlerin hepsi de aslında cevapları aranmaya devam edilecek olan sorulardır.

Gerek *Kısr Döngü*, gerekse onun öncülü *Sorunların İntikamı* kitaplarının hedef kitlesi, *çok cevabı ve az sorusu olanlar* değildir. Zaten bu sürecin sonunda varlığını sürdürme olasılığı daha büyük olan kesim de *soruları olanlar* olacaktır.

Şimdi cevap aranması gereken sorular içinde en önceliklisi, Türkiye içinde ve dışında yaşamakta ve tek ortak özelliği sağduyu sahibi olan; unvanlarını ve yargılarını askıya alabilecek cesarettaki insanlarımızdan oluşacak bir wiki-platform'un ¹⁵ nasıl oluşturulabileceğidir.

M.Tınaz Titiz

28 Aralık 2014 Pazar

¹⁵ Bkz. <http://bit.ly/1zLGydY>